

Mozaikok Marosvásárhely és Marosszék cigányságának múltjából

<https://erdelyikronika.net/2018/06/mozaikok-marosvasarhely-es-marosszek-ciganysaganak-multjabol>

Írta Nagy Pál

Erdély több szempontból is különleges színtere az európai, illetve magyarországi cigány népeesség történetének. Egyfelől a cigány népeesség zömének erős integrálódottsága miatt, másfelől pedig az államok feletti demográfiai folyamatokban betöltött sajátos helyzete miatt. A Balkán és a Kárpát-medence közötti migrációnak meghatározó területe a 14. századtól egészen a 20. századig. Ehhez mérten a cigányokra vonatkozó erdélyi források csaknem teljesen feldolgozatlanok, a legtöbb szerző szórványadatokat közöl, vagy summás, elnagyolt megállapításokat tesz azzal, hogy a cigányok vándoroltak. Ezen a felületes megközelítésen csak néhány szerző lép túl (pl. Pál 1991, Zsupos 1996, Achim 2001), Schwicker (1883) összefoglalása pedig mára elfelejtődött.

Írásommal, az Erdélyi Krónikában néhány hónapja közölt, kolozsvári cigányokról szóló cikkem ([**Kolozsvár cigány népeessége II. József korában**](#)) után, a kutatások hiányainak további mérsékléséhez igyekszem hozzájárulni, nagyobb részben saját kutatásaimra, kisebb részben a Marosvásárhely és Marosszék történetét feldolgozó szakirodalomra támaszkodva.

A jelenleg még szükségszerűen leíró és hézagos megközelítés elméleti alapja, hogy a cigányságot nem tekintem kizárólagosan marginális csoportnak (Marginal Community) vagy kulturális csoportnak (Exotic Community). Korábban kifejtettem, cigánynak lenni: társadalmi állapot és etnikai hovatartozás kettőssége (Nagy 2015: 100-111). A két tényező aránya, illetve valamelyik domináns jellege azonban nem mindig határozható meg. Ebben az írásban sem keresek direkt választ erre, abból indulok ki, hogy cigánynak azok tekinthetők, akiket a forrásokban annak neveznek. Arra akarok választ kapni, hogy ezek az emberek milyen élethelyzetekben és tevékenységekben találhatók, hogyan jelennek meg saját lokális tereikben, környezetükben, milyen tágabb történeti összefüggésekben helyezhetők el.

Változások és kényszerpályák a 17. században

Az eddigi kutatások alapján Marosvásárhelyről a legkorábbi cigányokra vonatkozó adatokat a 17. század derekáról ismerjük. A város történetét monográfiában feldolgozó szerző nem említi ezeket, legkorábbi forrásai II. József korából valók (Pál-Antal 2009). A 16. század közepétől a

történeti Magyarország három részében a cigányok történetében eltérő fejlődési irányok és az integrálódottság eltérő mértéke, valamint a társadalmi pozíciók jelentős eltérései figyelhetők meg. A Királyi Magyarország területén élt a legkevesebb cigány, életmódjukra itt volt leginkább jellemző a mobilitás. A 17. század első harmadától gyakran úgy jellemzik forrásaink az itteni cigány csoportokat, mint rablóbandákat. A hódoltságban főként a szultáni városokban alkottak letelepült, beilleszkedett, erős közösségeket, amelyeket feltűnő társadalmi és vagyoni differenciáltság jellemezett. Többen is komoly gazdasági pozíciókat teremtettek maguknak kereskedelem, szőlőművelés, katonáskodás, vagy a hadsereghez kötődő szolgáltatás révén.

Erdélyben a letelepültség és a független vándorlás két szélső pontja közötti csoportokat találunk, többféle tevékenységben. Hangsúlyozom, hogy a vándorlás nem jelentett társadalmon kívüliséget. Az életüket mendikációs (faluzó) stratégiával fenntartó csoportoknak az volt az érdeke, hogy klienturális kapcsolatokat ápoljanak és védelmet szerezzenek. Ilyen volt pl. Stephán vajda csoportja, akiket 1643-ban I. Rákóczi György fejedelem vett védelmébe, biztosítva „szokott és tanult mesterségük” gyakorlását és az ahhoz szükséges szabad mozgást (Komáromy 1911: 238-239). A menlevélben nem nevezik meg, de ezen a mesterségen minden bizonnyal a kovácsolást érthetjük, ahogy arra már Komáromy András (1911) felfigyelt.

A cigányok fémműves szolgáltatásaira elsősorban azért volt igény, mert olcsóbban dolgoztak, sok munkát helyben elvégeztek, azokon a helyeken pedig, ahol fejletlen volt a kézművesség, ellátták azokat a feladatokat, amelyeket a parasztok saját maguk nem tudtak megcsinálni. A céhes szerveződés széleskörűvé válása előtt az általuk nyújtott előnyök miatt sok munkát meg is tudtak szerezni. Olcsóságukat az tette lehetővé, hogy olyan munkákat is elvégeztek, ami a céhes iparosok számára kevésbé volt kifizetődő. A cigányok az általuk folytatott tevékenységeket egy meghatározott körön belül valóban kivételes ügyességgel végezték, de hosszú távon nem vehették fel a versenyt a céhes iparosokkal, s nem tudták kielégíteni azokat a minőségi követelményeket sem, amelyeket azok támasztottak. A különleges remekeket is előállítani képes, nagyobb vagyonnal és szervezeti védettséggel rendelkező céhesek szemében a cigányok nem is számítottak igazi iparosnak, de kétségtelenül rugalmasabbak voltak.

A demográfiai és a munkaerőpiaci egyensúly fenntartásában némely városban maguk a cigányok is közreműködtek. Kolozsváron már 1585-ben a helybeli cigányok űzték el az újonnan odaérkező másik cigány csoportot (Nagy 1998: 162). Kassán 1686-ban a város cigányai nevében a vajdák kötelezettséget vállaltak, hogy „semmiféle más rendbeli cigánt” nem fogadnak maguk közé (Nagy 2004: 23). Valamennyi „foglalkoztatási” szintéren jellemző, hogy tudatosan csak annyi cigányt tűrtek meg, amennyire az adott hely gazdálkodási keretei között szükség volt. A 17. században területi és időbeli eltérésekkel általános problémaként jelentkezett, hogy a gazdasági változások, valamint a céhes élet és a migráció új jelenségei miatt az egyensúly már nem volt tartható.

A 16. században nem szólnak céhszabályzatok cigányokról. A 17. században létrejövő szabályozási igényt a cigányok számának megszorodása és a fémműves iparágak átalakulása váltotta ki. A 17. században a specializálódással több új fémipari ágazat (kardverés, kaszaverés, kapaverés) is céhes keretekbe szerveződött (Heckenast 1991: 25), s ezek számára a céhen kívüli házaló iparosok konkurenciát jelentettek. Megpróbálták őket kiszorítani addigi pozícióikból. A lakatosok tették meg az első lépéseket, majd nyomukban a többiek is, a még fejlettebb puskaművességhez pedig sohasem tudtak közel kerülni a cigányok. A cigányok számára hátrányosak voltak a változások, mert beszűkítették ipari tevékenységük körét, s ezzel együtt megélhetési lehetőségeiket is. Ez a folyamat is egyik összetevője lett annak a krízishelyzetnek, amely a 17. század végén a cigányokat is életmódváltási kényszerpályára terelte. E tekintetben azonban éles területi különbségek fedezhetők fel.

A kolozsvári lakatosok és sarkantyúkészítők 1620-ban megengedték, hogy a szíjgyártó mesterek megvegyék a helybeli cigányok gyártotta zablákat és csatokat, de lakatokat csak a kolozsvári lakatgyártóktól vehettek és faldozást, ónoztatást is csak tőlük rendelhettek, a cigányoktól nem. Kolozsváron más, ugyancsak céhes iparágak ugyanebben az időben keletkezett szabályzataiban nem esik szó cigányokról (ötvösök: 1627, kovácsok: 1640), számukra tehát nem jelentettek versenytársakat a cigányok (Jakab 1888: 248-254).

Marosvásárhelyen ezzel szemben a kovácscéh az I. Rákóczi György által 1642. június 20-án jóváhagyott szabályzatában három articulusban is a cigányokkal foglalkozott (Komáromy 1911: 240). A cigányoknak, mint kontároknak megtiltották új termék készítését, amelyre a szöveg szerint akkor is vállalkoztak, hogyha nem értettek hozzá. Nem vasalhattak szekereket, kerekeket, tengelyeket és nem csinálhattak patkót, kapát, ásót. Faldozást, szerszámok vasalását, ásó, kapa és szántóvas nádlását, fejszék acélozását végezheték. A cigányok ellenőrzése érdekében megakadályozták, hogy a házak udvarában végezhessenek javításokat, csak kijelölt helyen dolgozhattak. Ezzel kiiktatták a cigányok nyújtotta szolgáltatási kínálat legfőbb éltetőjét, a mobilitást. Azokat, akik a rendelkezést nem tartották be, megfosztották a szerszámaiktól.

Sok településen régóta cigányok végezték az aratási és őszi betakarítási időszakban a mezőgazdasági eszközök javítását. Az tette lehetővé ezt, hogy mobil technológiájuknak köszönhetően a földeken nyújtottak közvetlen, azonnali szolgáltatást, biztosítva a mezei munkák folyamatosságát. A 17. század közepétől egyre szűkebbre szorult ennek lehetősége. Az ilyen jellegű munkák elvesztésével a cigányok elvesztették azt a megbecsülést is, amit a termelő munkához való kapcsolódás jelenthetett. Amikor a helyi munkavégzés lehetőségei mérséklődtek vagy megszűntek, a cigányoknak egyéb megélhetési módokat kellett keresni.

A gazdasági kényszerekre adott egyik lehetséges válasz a 17. században a foglalkozásváltás volt, ekkor indult el az a folyamat, ami a szolgáltató zenélés kialakulásához vezetett és több formaváltozás után a reformkorban teljesedett ki. A zenei pályák elfoglalásának folyamata elválaszthatatlan a reformációtól, s a korabeli erkölcsökre gyakorolt hatásától. A prédikátorok az ország romlásának egyik okát a „bujálkodó tánc” elterjedésében látták. Gyulai Mihály pl. 1681-ben ostromozta a magyarokat a tánc „ocsmány vétke” miatt, s úgy gondolta, hogy „valamennyi hegedű találatnék városunkint, falunkint, kétfelé vágván, fűzfákra kellene függeszteni, a táncot vonó hegedűsöket pedig lábuknál fogva felakasztani melléje” (Nagy 2004: 27).

A zenélést, főleg mások szórakoztatását a városi polgárok és a protestáns vármegyei nemesek nem tartották rendes foglalkozásnak. Marosvásárhely tanácsa 1649-ben elrendelte a vasárnap háznál vagy kocsmában zenélők kalodába zárását és hangszereik összetörését (Sárosi 1971: 54): A penig, ki hegedül, cimbalmol, kobzol, lantol, sípol vagy háznál vagy korcsmán vasárnap, és ha rajtakapják, tőle az hegedűt elveszik és a földhöz verik, és magát is az kalickában [kaloda] teszik.

A protestantizmus rigorózussága kedvező volt a cigányoknak, egyszersmind azonban kényszerpályákat is jelentett. Kedvező volt, mert elfoglalhatták a szórakoztatási pozíciókat, s kényszerpálya, mert ott ahol nem csupán méltatlannak tartották, hanem meg is büntették a táncolókat és a zenélőket, nem lehetett kihasználni kockázatok nélkül ezt a megélhetési lehetőséget. A protestánsok puritán szigora több dolgot is megmagyaráz. A cigány muzsikusokat sokáig elsősorban katolikus és mohamedán közegben kereshetjük, s valószínűleg nem véletlen, hogy a zenélés, mint foglalkozás a 18. században, a katolicizmus újraéledése idején terjedt el szélesebb körben a cigányok között. A történelem paradoxona, hogy ugyanakkor ismét létrejött egy zenélést ellenző törekvés. A 18. században azok a vármegyék javasolják majd a cigányok hangszereinek összetörését, ahol a nemesség körében a protestáns felekezetek a dominánsak. Elképzeléseik a protestáns etikában gyökereztek.

Cigányok Marosszékbén

Az erdélyi cigányok történetének fontos, feltáratlan és feldolgozatlan forráscsoportját jelentik az adó- és úrbéri összeírások.[\[1\]](#) Az Erdélyi Főkormányzóságban bevezetett új adórendszert követő 1750. évi országos adóösszeírás lokális adatait kutattam Marosvásárhelyen[\[2\]](#). Az adóösszeírásokról fontos elmondanunk, hogy a cigányokra vonatkozóan az első lépésben készült adóalap összeírásai ívek használhatók (Pál-Antal 2012). A járási, megyei összesítések, valamint az adókivetési összeírások csak részlegesen. A cigányok nagy része ebben az időben ugyanis nem volt adóképes, ezt a kategóriát csak az első lépésben írták össze, a további

iratokban már nem szerepelnek. Marosszékből az 1750-es adóösszeírás sajnos nincs meg minden helységről.

Az átnézett összeírásokban 38 helységben találtam cigányokat, 132 családot. A családokat társadalmi kategóriánként írták össze. A cigányok külön kategóriába tartoztak, az egytelkes nemesek, libertinusok, jobbágyok, zsellérek és a szökött jobbágyok mellett. Utóbbiak nem cigányok! Ha a cigányok közül szökött el valaki, azt külön feltüntették, de erre csak elvétve van példa, amiből az következik, hogy nem régóta éltek itt és egy letelepítési folyamatban találjuk őket.

Tíznel több cigány családfőt írtak össze Marosszentgyörgyön (19 fő), Gálfalván (16 fő), Kálon (14 fő), Mezőbándon (11 fő), Názánfalván (11 fő). Családneveik: Demeter, Szava, Kuci, Palya, Miklós, Bodi, Farkas, Csikaly, Péter, Huszár, Varga, Zágori, Petricze, Miczi, Czigány, Petrás, Búza, Hiriza, Burján, Dodo, Pista, Mózes, Pupe, Grito, Forgács, Urszán, Kristóf, Nyisztor, Daduczi, Hanczi, Kalusi, Botha, Jónás, Purszár, Petzér, Fazakas, Lovász, Fülep, Kurka, Bogdány.

A cigányok kovácsok, vargák, zenészek és tapasztók. Jónéhányuknál nem jegyezték be opificiumot, vagyis nem értettek semmilyen mesterséghez, ők voltak a legszegényebbek. Marosszentgyörgyön egyik családfő sem értett mesterséghez. Mindössze két olyan adat olyan, amiről azt gondolhatjuk, hogy mai értelemben a „beás” cigányok fogalmába sorolható. Gálfalván a 16 családból 1 volt, ahol a családfő, Josephus Petricze mestersége tornarius. Ez bizonyosan esztergályos, nem kizárt, hogy ebben az esetben az orsócsinálást jelenti. Más Petricze nevű cigányok a már említett mesterségeket gyakorolták, a családnevek és a foglalkozások nem társultak olyan jellegzetesen, mint ahogy ma ismerjük. Ernyén írták össze Kalanyos Czigany Jantsi-t. Az akkor 40 éves férfi az egyedüli cigány ebben a faluban. Commorálisnak mondják Ernyén, azaz ott tartózkodott, de nem volt még állandó lakos. Két kicsi fia közül a 6 éves Janko „nyomorék”. Minden előzetes elgondolásunk ellenére Kalányos János mestersége kovács volt, famunkával az összeírás idején nem foglalkozott, vagy már véglegesen foglalkozást váltott. A gáborcigányok, ennek a térségnek ma ismert jellegzetes csoportja, még nem alakult ki. Azokat a rézműves, üstös cigányokat, akiknek utódaiból később a gáborok csoportja létrejött, ebben az időben Erdély más részein találjuk, pl. Háromszékben.

Összességében a marosszéki adatok alapján azt mondhatjuk, hogy a 18. század közepén Erdélynek ebben a részében nem találunk jól körülhatárolható, egyértelmű foglalkozási kategóriákkal társítható cigány etnikai csoportokat és alcsoportokat. A foglalkozások alapján vannak olyan cigányok, akik beleilleszthetők ugyan valamelyik mai kategóriába, de szabályos, elhatárolódó csoporttagolódást nem lehet kimutatni. Inkább egy, a vezetéknevek alapján

román és magyar jellegű, rendkívül szegény, rossz körülmények között élő, sajátosan alsó-osztály helyzetű, illetve az osztály alatti és alsó-osztály közötti cigányságról van szó.

A következő három évtizedben Marosszék cigány népessége sokszorosára növekedett. Az 1781-es guberniumi cigányösszeírás[3] recapitulatioja szerint 848 cigány család élt itt, a lélekszám 2387. Ahogy azt Kolozsvár esetében is felvettem, a lélekszám valószínűleg pontatlan. Ennek oka, hogy a feleségeket nem mindenütt számolták be a nő családtagok közé. A reális lélekszám 3500-4000 fő közé tehető. Az összeírók 109 helységben találtak cigányokat, nem éltek cigányok 16 helységben. Húsznál több családfőt számláltak Marosszentgyörgyön (53 fő), Kálon (32 fő), Koronkán (23 fő), Nyárádgálfalván (33 fő), Mezőbándon (46 fő), Erdőszentgyörgyön (21 fő), Gyakután (28 fő), Szentháromságon (24 fő), Vaján (21 fő). A családnevek (lásd a végjegyzetben).[4] A családok közül 645 számított letelepültnek, 203 vándorlónak. 802 családfő volt jobbágy, 46 pedig zsellér. 1750 óta felerősödött a cigányok Erdélyből Magyarországra történő áthúzódása, ugyanakkor Erdélyen belül, így Marosszékben is növekedés és határozott letelepedési folyamat látszik.

A foglalkozási megoszlást tekintve három évtized távlatában differenciálódást tapasztalunk. 42 mesterség és megélhetési mód, illetve azok variációi és kombinációi fordulnak elő. A családfők többsége dominánsan a kovács (246 fő), a varga vagy valamely más lábbelikészítő (197 fő) és a muzsikus (128 fő) mesterségből élt. Ez a három tevékenység adta a családfők közel 70 %-ának a megélhetését. A családfők 15 %-a nem rendelkezett semmilyen mesterséggel, vagy koldulni kényszerült. A további 15 % körében nagyobb gyakorisággal fordul elő a napszámos, aranyász, kanalas, tímár. Egy-két ember volt csupán üstös, sintér, szolga, rostás, lakatos, téglás, szűcs, lovász, lóherélő, révész, bába, tapasztó, mészégető.

Ezúttal is találunk olyan cigányokat, akiknél a vezetéknevük és a megélhetési módjuk közötti viszony alapján foglalkozásváltás látszik. Mai ismereteink szerint Backamadarason pl. a neve alapján beásnak számító Nyerges György foltozó varga volt, Karácsonyfalván Kalányos József és Kalányos György muzsikusok, Mezőbándon Kalányos Miklós bocskorcsináló[5]. Azon kívül, hogy a kanalasok esetleg olyan románok és magyarok, akiknek az etnicitása konstruálódott, az a megfontolás is felvetődik, hogy némely kanalas cigányok egyéni, illetve családi úton felhagytak Erdélyben a kanálcsinálással és más megélhetést választottak. A családfők egy része név és foglalkozás alapján besorolható a mai csoportkategóriák valamelyikébe, de következetes, szabályos csoporttagolódásról ugyanúgy nem beszélhetünk, mint 1750-ben.

Külön figyelmet érdemel az a bejegyzés, amit az összeíró Vadasdnál tett: „Nota bene. A' Vadasdi határban találtatott nyoltz bokor kalános Czigány, kik is most Télben itt vagynak de Tavasszal aranyászni mennek, kik is ezek”, majd következik a nyolc, opificiuma szerint auri gaesitur (aranykereső) cigány. Valamennyit vándorlónak és görögkeleti vallásúnak mondják és

mindnyájan jobbágyok voltak. Kalános János, Boji György, Litza Puja, Litza Lupuj, Pulpa Nyikula, Bujdosó Faur, Waszili György, Kalános Jankó. A bejegyzésből nyilvánvaló, hogyha nem is beszélhetünk egy az egyben aranymosó-rudár/beás azonosságról és kontinuitásról, a faeszközök készítése és az aranymosás között mindenképpen van kapcsolat és nem zárhatjuk ki azt sem, hogy nem az ide sorolható valamennyi cigány esetében, de egy-egy közösségükben fontos szerepe lehetett idővel az aranymosási lehetőségek megszűnésének, az ebből adódó megélhetési nehézségeknek, ami foglalkozás- és életmódváltást indukált.

A családnevek és a vallás alapján a marosszéki cigány népesség egy része határozottan környezetének magyarságához hasonlít, illetve vele azonos, más része pedig jellegzetesen román karakterű. Ha forrásunk nem nevezné cigánynak ezeket az embereket, azt gondolhatnánk, hogy az összeírásban magyarok és románok szerepelnek vegyesen. A családfők 83 %-a oszlott meg a református és a római katolikus felekezet között, majdnem egyforma arányban. A további 17 % pedig görögkatolikus, ortodox és unitárius. A görögkatolikusok és az ortodoxok viselnek elsősorban román neveket.

Az 1781-es összeírásból feltárható állapotot az evolucionista szemlélet (vö. Ladányi és Szelényi 2004: 163) alapján asszimiláció következményének tarthatnánk. Azt gondolhatnánk, hogy a „magyaros” karakterű cigány népesség élt régebb óta ezen a területen és magyar környezetéhez hasonult. A „romános” jellegű népesség pedig még rövid ideje volt itt, korábbi tartózkodási helyének asszimilációs hatásai határozták meg a kultúráját. A strukturalista logika szerint nem kerülhető meg annak felvetése, hogy a cigány népességnek legalább egy részét elsődlegesen nem a kulturális jellegzetességei, hanem a társadalmi helyzete tette cigánnyá. Elfogadva azt, hogy „a cigány” dominánsan társadalmi kategóriának számított, akkor románokból és magyarokból társadalmi lesüllyedés révén lettek „cigányok” (vö. Nagy 2015: 115-116).

Jelenleg nem rendelkezünk elegendő kutatási eredménnyel ahhoz, hogy ezt a dilemmát eldöntsük. Annak lehetőségével azonban mindenképpen számolnunk kell, hogy ott, ahol a 17. század óta állandósuló foglalkozásváltási kényszerekre nem találtak helyi megoldásokat, ott a cigánynak számító népesség az Erdélyben a 18. századtól jellegzetessé váló „cigányvárosok” szegénykultúrában élő népességét gyarapította. Különösen akkor következett ez be, ha a társadalom strukturális változásai és a migrációs hatások egymást erősítve találkoztak. Ennek pontosan dokumentálható eseteivel a 19-20. században találkozunk, de a jelenség ismétlődése a 17. század óta valószínűsíthető.

Cigányok Marosvásárhelyen

A város cigányságának változása jelenlegi ismereteink alapján hézagosan követhető, nem látunk tisztán folyamatokat és összefüggéseket. A 18. század derekán a rendi társadalomba

beletartozó, letelepült cigány közösség sejlik fel a forrásainkból. Erre enged következtetni az itteni németeknek II. József társuralkodóhoz intézett kérelmének megjegyzése is: kéri Józsefet, segítsen nekik a városban való megtelepedésben, „részint külső országi mesteremberek vagyunk, és itten megtelepedtünk, de annyi tulajdonunk nincsen, mint a czigányoknak, akik jobbágyok és falukról ide költöztek”.

Pál-Antal Sándor, Marosvásárhely történetének monográfusa említi (2009: 130), hogy 1786-ban 10 görög kereskedő élt a városban és ugyanannyi cigány. A cigányok lélekszámára és tagolódására vonatkozó adatokat az 1781-es guberniumi cigányösszeírásból pontosíthatjuk. Akkor providusként (férfi családfő) vettek számba 27 főt, a hozzájuk tartozó férfi családtagok száma 22 fő, a nő családtagoké pedig 39 fő volt. Ebben a kategóriában összesen 88 lélek. A 27 férfi családfőből több, mint fele minősült vándorlónak (vagus 14 fő). Szabad menetelű (libere conditiones) volt közülük 5 fő, jobbágy 17 fő, 5 főnél nincs bejegyzés. Akárcsak Kolozsvár esetében, itt is fontos megjegyezni, hogy a vándorlás nem jelentett társadalmon kívüliséget és nem jelentett feltétlenül kéregető életmódot sem. Ezt mutatja, hogy a vándorlók is a jobbágy kategóriába tartoztak.

Külön írtak össze 1781-ben 5 özvegyasszonyt (viduae zingaricae), ezekben a családokban 12 fő számolható. További külön kategóriába vették a familai carnifices-t, vagyis a hóhérok családait, 5 család 13 fő. A cigányok száma 1781-ben mindösszesen 37 család, 117 fő. Az első népszámlálás idején az ekkorra Erdély negyedik legnépesebb városává fejlődött Marosvásárhely tényleges népessége 5934 fő volt (Dányi és Dávid 1960: 368), ehhez viszonyítva a cigányok aránya 1,97 %.

A 27 providusból 18 kovács volt, 6 zenész, 2 varga, 1 pedig nullum opificium. Az özvegyasszonyok főként kéregetésből és alkalmi munkákból tartották el a családjukat. Az összes családfőt alapul véve, a 37-ből 23 volt római katolikus és 12 református, 2 esetben azt jegyezték be, hogy ref. ille cath., valószínűleg nem volt egyértelmű a felekezeti hovatartozás ennél a 2 családnál. A vallás, valamint a cigányok magyar és román családnevei alapján is azt mondhatjuk, hogy a cigányok megoszlása ebben a tekintetben a város nemzetiségi megoszlásának fő tendenciáját tükrözi. Marosvásárhely akkori lakosságának közel 90 %-a magyar volt, a más nemzetiségűek pedig zömmel románok (Pál-Antal 2009: 129).

A következő évtizedekben a város cigány népessége folyamatosan nőtt. 1810-ben 36 cigány család, 1835-ben 59, 1842-ben 74 család élt a városban. Arányuk 3-4 %-ra tehető. Foglalkozásaik kovács, muzsikus, téglavető, egy részük pedig nincstelen. A foglalkozási megoszlás 1810-ben: 12 kovács, 8 muzsikus, 5 téglavető, 1 cserépkészítő, 5 egyéb keze munkája, 1 szegődött, 3 „nyomorú”. A város egy szerényen javadalmazott, a városi alkalmazottak közé tartozó vajdát bízott meg a cigányok felügyeletével. (Pál-Antal 2009: 221).

Az 1835-ös összeírásban szereplő 22 muzsikusról tudjuk, hogy a Szentgyörgy utcai fertályban laktak. Itt lokális közösséget alkottak, de kifejezetten cigánytelepről nem beszélhetünk, tehetős csizmadiák, asztalosok, mészárosok, kőművesek is éltek ebben a fertályban. Pál-Antal Sándor (2009: 221) szerint „nehezen kezelhető és a városi társadalmi életbe beilleszkedni alig tudó” volt a cigány népesség, konkrét példákat azonban nem említ. A társadalmi beilleszkedettséget, a konfliktusokat a továbbiakban a hétköznapi élet forrásainak (pl. peres iratok) feltárásával szükséges kutatni, miként a kulturális sajátosságokat is, mert pl. a cigányok nyelvismeretéről jelenleg nincsenek ismereteink.

Összegzés

Írásomban metszeteket vázoltam fel Marosvásárhely és Marosszék cigány népességének múltjából. Vázlatos vizsgálódásom tanulsága, hogy minél nagyobb mértékben szükséges lenne az erdélyi cigányokra vonatkozó források feltárása. A forráskritikai elemzés vezethet tovább annak mérlegelésében is, hogy milyen mértékben tekinthetjük egy térség cigányságát kulturális csoportnak és/vagy marginális csoportnak. Az alapos forrásfeltárás után lesz pontosabban elemezhető az is, hogy beszélhetünk-e a cigány népesség esetében specifikus társadalmi magatartásról, a környezethez való viszony valamely különleges tényezőiről. Jelenlegi ismereteink alapján leginkább a megélhetési módok és a foglalkozási szerkezet szerint tekinthetjük a cigányokat sajátos csoportnak.

Felhasznált irodalom

Achim, Viorel: *Cigányok a román történelemben*. Bp., 2001.

Komáromy András: Az erdélyországi királyi könyvekből. *Történelmi Tár*, 1911. 220 - 247.

Nagy Pál: *A magyarországi cigányok története a rendi társadalom korában*. Kaposvár, 1998.

Nagy Pál: „Fáraó népe”. *A magyarországi cigányok korai története (14-17. sz.)*. Gypsy Studies – Cigány tanulmányok 15. Pécs, 2004.

Nagy Pál: Ki beszél itt cigány történelemről? In: Cserti Csapó Tibor (szerk.): *Alapirodalmak a hazai cigány, roma népességre vonatkozó társadalomtörténet, társadalomismeret oktatásához*. Pécs, 2015. 50-127.

Pál-Antal Sándor: Etnikai megoszlás Marosszéken 1614-1848 között. In: *Emlékkönyv Csetri Elek születésének nyolcvanadik évfordulójára*. Kvár, 2004. 356-366.

Pál-Antal Sándor: Népeségi viszonyok a Székelyföldön a 18. század elején. *Erdélyi Múzeum* 2012/2. 1-19.

Pál-Antal Sándor: *Marosvásárhely története I. A kezdetektől 1848-ig*. Marosvásárhely, 2009.

Pál Judit: *A románok háromszéki betelepülésének néhány kérdése (1614-1850)*. In: Hermann Gusztáv (szerk.): *A többség kisebbsége. Tanulmányok a székelyföldi románság történetéről*. Csíkszereda, 1991. 25-97.

Schwicker, J. H.: *Die Zigeuner in Ungarn und Siebenbürgen*. Wien, 1883.

Zsupos Zoltán: *Az erdélyi sátoros taxás és aranymosó fiskális cigányok a 18. században*. Bp, 1996.

Jegyzetek

[1] Ezt a forráscsoportot a marosszéki etnikai megoszlás változásának szempontjából feldolgozta Pál-Antal 2004. Jómagam jelen helyen a cigányokra vonatkozó 18. századi adatok részletesebb elemzésére törekszem.

[2] Marosvásárhelyi Állami Levéltár, Fond 23. Inventar 129. Scaunul Mures, Conscripții fiscale.

[3] Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára F 46. Erdélyi Kormányhatósági Levéltárak, Gubernium Transylvanicum (In Politicis). Nro. 1781/2561, 1781/4868. Az összeírás elrendeléséről és végrehajtásáról I. „Kolozsvár cigány népessége II. József korában” c. cikkemet. <https://erdelyikronika.net/2017/11/kolozsvar-cigany-nepessege-ii-jozsef-koraban/>

[4] Ádám, Ambrus, Andor, Antal, Árva, Balha, Balog, Bartha, Bartsai, Bastya, Begovoj, Benga, Benyó, Berbáts, Berkes, Bitzi, Bodi, Bogányi, Bogdány, Boto, Bunda, Bundi, Burján, Buzi, Czanka, Czápo, Czipra, Czigány, Czikai, Czintzi, Cziriák, Czutzuri, Csákány, Csánási, Csenusin, Csépány, Csereti, Cserketz, Csicsalo, Csiki, Csilla, Csuri, Csurkuja, Dado, Dadutzi, Dagi, Dandatzi, Darótzsi, Dauda, Dávid, Dellei, Demeter, Dési, Didi, Dilimanko, Dina, Doboz, Dodu, Dragi, Dutzi, Farkas, Faur, Fazaki, Fejér, Filep, Flora, Florika, Fodor, Forgáts, Gabor, Gané, Gangali, Ganzul, Gáspár, Gátso, Görbe, Górény, Grantso, Grito, Groza, Guja, Gunyi, Gyerasz, Gyermán, Győmber, Gyurka, Hajdu, Hajduk, Hampuj, Handa, Hanzi, Hegedűs, Herki, Hojla, Hoka, Hora, Horváth, Hurkus, Ibrahányi, Ingola, Istok, Iszlátyi, Janusko, Jónás, Kalányos, Kalasi, Kali, Kalo, Kalusi, Kalutzi, Kárász, Karátson, Kardos, Kinka, Kiso, Kobé, Konka, Kopasz, Kopta, Korbó, Koré, Kováts, Kozák, Kuku, Kunka, Kurke, Kuskó, Kutas, Labantz, Lakatos, Lampo, Lapadát, Latzi, Lázár, Lele, Lili, Lovász, Lőrinc, Lörke, Lukáts, Lukátsi, Lunka, Lupuj, Magyarai, Majlád(t), Mako, Mandi, Marka, Márko, Markos, Márkus, Miklós, Miron, Mitzi, Moldován, Moldván, Mone, Motusa, Muntya, Murka, Murke, Murza, Muszka, Muzar, Muzur, Nemes, Novak, Nyerges, Nyigor, Nyikula, Nyisztor, Nyitzuly, Opra, Orbán, Ötves, Ötves, Pali, Palko, Pantzi, Pati, Peretzi, Petrás, Petrinu, Petritze, Petru, Petzér, Pimpo, Pirgo, Pitzi, Ponta, Pontzi, Potzo, Préda, Priboj, Prioda, Prodán, Prudány, Puja, Puji, Pula, Puntzár, Pupa, Putzi, Raduly, Rátzo, Rátzuj, Rézmives, Rostás, Rusa, Rusz(i), Sályi, Samu, Sándri, Satri, Sovai, Süket, Szabó, Szajko, Szegedi, Szilágyi, Szorotsán, Sztojka, Tamás, Tanti, Tapasztó, Tatsi,

Tivadar, Tódor, Torgyo, Trimba, Truli, Tuti, Ugonga, Urets, Váradi, Varga, Vass, Vaszili, Vizi, Zágori, Zaharu, Záza, Zlatyi, Zsiga.

[5] Kalányos Miklósnál az opificium rovatba azt jegyezték be, hogy calcearius. A latin szó sarukészítőt jelent, Erdélyben valószínű, hogy bocskorkészítőt érthetünk rajta.